

Валерія Жукова,

канд. наук із соціальних комунікацій,
доцент ХДАК

Правила охорони праці для працівників бібліотек: необхідність змістовних доповнень

Статтю присвячено аналізу «Правил охорони праці для працівників бібліотек», затверджених МНС України 12 грудня 2012 р. Виділено три групи чинників, що впливають на персонал бібліотек під час професійної діяльності: ергономічні, виробничі та трудового процесу. Розглянуто взаємозв'язок чинників середовища та умов праці.

К л ю ч о в і с л о в а: нормативні документи з охорони праці, професійно-діяльнісне середовище бібліотеки, негативні та шкідливі чинники, умови праці.

Article analyzes the «Rules of labor protection for workers libraries» based on a factors of professional-functional environment library. Three groups of factors that affect the library personnel during professionalism ergonomic, production and labor process. Examined relationship of environmental factors of working conditons.

К е у w o r d s: library, labor protection, the professional-functional environment, factors of the environment, negative and harmful factors, work conditions.

О дним із найважливіших документів щодо організації безпечної професійної діяльності персоналу бібліотек є «Правила охорони праці для працівників бібліотек», затверджені Міністерством надзвичайних ситуацій України 12 грудня 2012 № 1398 та зареєстровані в Міністерстві юстиції України 3 січня 2013 р. за № 41/22573. Правила поширюються на бібліотеки незалежно від їх форми власності та відомчого підпорядкування. Аналіз засвідчує, що цей документ має низку недоліків [4]. Попередні «Правила техніки безпеки в библиотеках : НАОП 9.3.10–1.01–75» застаріли з огляду на сучасну діяльність бібліотек, хоча їх структура була зручна для використання, а текст не потребував додаткових тлумачень [5]. Бажано, щоб для складання таких ґрунтовних нормативних документів залучались не тільки фахівці з охорони праці та безпеки життєдіяльності, а й провідні фахівці з бібліотечної справи та їхні дослідження з цього питання.

Мета статті – проаналізувати «Правила охорони праці для працівників бібліотек» у контексті чинників професійно-діяльнісного середовища бібліотеки та обґрунтувати необхідність їх подальшого удосконалення.

У «Правилах охорони праці для працівників бібліотек» викладено загальні положення; визначено терміни, сформульовані основні вимоги з охорони праці; загальні вимоги безпеки; протипожежні вимоги; вимоги безпечної експлуатації систем освітлення та електрообладнання; безпечного використання систем вентиляції та кондиціонування повітря; безпечної експлуатації систем пиловидалення; безпеки при водозабезпеченні; безпечного перебування в читальних залах; вимоги безпечного використання каталогів; комп'ютерних залів; безпечної експлуатації стелажного обладнання; безпеки при перевезенні документів; безпечного проведення реставрації, консервування та санітарно-гігієнічної обробки бібліотечного фонду. Але немає приписів щодо організації профілактичних заходів безпечного стану професійно-діяльнісного середовища (ПДС) бібліотеки, зокрема щодо необхідності дотримання правил санітарної гігієни у бібліотеках [4; 5].

Визначення низки термінів подається в недостатньому обсязі. Адже Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» містить лише загальні дефініції. Насамперед, це такі терміни: бібліотечні засоби транспортування; каталог; кни-

госховище (фондосховище); стелаж; читальний зал. У бібліотеці будь-якого типу і виду є відділи, сектори, абонементи, де відбувається обслуговування читачів, як і в читальних залах, тому Правила повинні містити посилання на міждержавний стандарт ГОСТ 7.0-99 «Информационно-библиотечная деятельность, библиография и определение» [2].

Далі по тексту ретельно перераховуються головні документи з охорони праці «Положення про безпечну та надійну експлуатацію виробничих будівель і споруд», «Правила обстежень, оцінки технічного стану та паспортизації виробничих будівель і споруд», «Правила пожежної безпеки в Україні», «Державні санітарні норми та правила утримання територій населених місць», «Типові норми належності вогнегасників», «Правила безпечної експлуатації електроустановок споживачів», «Правила охорони праці під час виконання робіт на висоті», «Правила будови і безпечної експлуатації ліфтів», Закон України «Про пожежну безпеку», «Правила охорони праці під час експлуатації електронно-обчислювальних машин» тощо, але існує лише одне посилання на стандарт – ГОСТ 2874-82 «Вода питьевая. Гигиенические требования и контроль качества». Крім того, проігноровані стандарти з пожежної безпеки, захисного заземлення та занулення, щодо негативних та шкідливих чинників виробничого середовища та інші, котрі становлять систему стандартів безпеки праці [4; 8].

Чому потрібно дотримуватися вищезгаданих документів. Справа у тому, що ПДС бібліотеки постійно перебуває у режимі безпека/небезпека, який залежить від організації умов праці в установі. Особливо важливо пам'ятати про негативні та шкідливі чинники середовища, які впливають на безпеку ПДС, виробничу діяльність, здоров'я й ефективність праці персоналу, перетворюючи ПДС бібліотеки у зону небезпеки та ризику.

Чинники ПДС, які впливають на функціональні обов'язки персоналу, технологічні та виконавські процеси, якість та ефективність виробничого процесу, умови праці, знаходять відтворення у міжнародних, міждержавних та державних стандартах, нормативних та інструктивних матеріалах, у літературі з гігієни й охорони праці.

Згідно з Законом України «Про охорону праці», один раз на п'ять років на будь-якому виробництві, у т. ч. й інформаційно-бібліотечному, необхідно проводити атестацію робочих місць. В основні обстеження – визначення шкідливих і небез-

печних чинників середовища, які впливають на організм людини під час її трудової діяльності [6].

Вплив небезпечних, шкідливих виробничих чинників за певних ситуацій призводить до травм, раптового погіршення здоров'я, зниження працездатності, хвороб і навіть до фатальних наслідків. До таких чинників, як зазначається у ДСТУ 12.0.003-74. ССБТ. «Небезпечні і шкідливі виробничі фактори. Класифікація», належать фізичні чинники: предмети, що падають; температура, вологість, іонізація; підвищений рівень шуму; іонізуючі, лазерні, електромагнітні, інфрачервоні, світлові, ультрафіолетові випромінювання; електричний струм; гострі кромки обладнання, робота на висоті тощо; хімічні чинники: хімічний склад повітря у приміщенні бібліотеки та бібліотечного пилу; біологічні чинники: бактерії, віруси, гриби; естетичні чинники: гармонійність світло-кольорової композиції, звукового середовища, ароматів, робочої пози та рухів; композиційна єдність предметів інтер'єру і технологічного обладнання [8].

До чинників трудового процесу фахівці відносять: важкість праці – навантаження на опорно-руховий апарат і функціональні системи організму (серцево-судинну, дихальну, нервову та ін.), які забезпечують діяльність організму, монотонність трудового процесу, режим роботи; психофізіологічні (фізичні перевантаження – статичні, динамічні; нервово-психічні перевантаження – розумове перевантаження, перенапруження аналізаторів, емоційні та інформаційно-психологічне перевантаження); робоча поза; режим праці та відпочинку; травматична небезпека, у т. ч. механічні примусові положення тіла при напруженості окремих органів.

Наразі бібліотека посідає важливе місце в інформаційному суспільстві, а її провідним ресурсом стає особистість працівника бібліотеки. Сьогодні у процесі накопичення інформації дедалі суттєвішу роль починає відігравати саме особистісний аспект, суб'єктивність. Різноманітність типів особистості, її позицій, реакцій, орієнтацій, здібностей формує культурний модус людини, який безпосередньо пов'язаний із умінням засвоювати інформацію. Психологи, бібліотекознавці, фахівці з питань соціальних комунікацій у трудових відносинах виокремлюють ситуаційні, особистісні та каналні чинники. До ергономічних чинників вони відносять людський чинник – ефективність, якість, творчу активність, швидкість, надійність, безпомилковість, своєчасність, точність, гігієнічні й антропометричні показники.

Їх враховують у середовищі «людина – ергономічне обладнання» [3;10].

У низці об'єктів, котрі у деяких випадках стають небезпечними, може бути саме людський чинник. Вченими доведено, що працездатність людини, як і будь-яка інша функція її організму, постійно змінюється: упродовж доби, тижня, року. За фазою активності обов'язково настає період зниження працездатності. Порушення цього співвідношення спричиняє, як мінімум, зниження концентрації уваги та підвищену втомлюваність. На думку медиків, ігнорування природи біоритмів може призвести до серйозних проблем зі здоров'ям. Якщо організм упродовж тривалого часу не може мобілізувати сили й повернутися до свого природного ритму, у ньому відбуваються негативні зміни. Обрати ідеальний варіант роботи з урахуванням власних біоритмів фактично неможливо. Крім того, фізіологічна надійність працівника бібліотеки залежить, зокрема, від аналізаторів (зорового, слухового, вестибулярного, смакового, нюхального, шкіряного, рухового, вісцерального), за допомогою яких він контактує з навколишнім середовищем, урахуваючи його негативні чинники [10].

Зазначені вище чинники, котрі впливають на бібліотечного працівника під час його професійної діяльності, можна об'єднати у групи: чинники виробничого середовища, трудового процесу й ергономічні чинники (таблиця).

Небезпечні та шкідливі чинники за впливом на людину поділяються на активні, пасивно-активні, пасивні. До активних належать ті, що енергетично впливають на людину, зокрема механічні, термічні, електричні, електромагнітні, хімічні, біологічні та психофізіологічні. Пасивно-активними є чинники, котрі активізуються за рахунок енергії, носіями якої є людина чи обладнання: гострі нерухомі предмети, малий коефіцієнт тертя, нерівність поверхні, якою рухається людина чи обладнання, а також нахили та підйоми. До пасивних належать чинники, вплив яких опосередкований: наприклад, небезпечні характеристики, пов'язані з недостатньою міцністю конструкцій, завантаженістю проходів тощо.

Організм людини – це динамічна система, яка постійно адаптується до навколишнього середовища шляхом функціональних змін окремих органів і відповідного напруження регуляторних механізмів. Окрім зовнішніх чинників, на здоров'я людини впливають спадковість або схильність до певних захворювань. До порушень нормального

Чинники професійно-діяльностного середовища бібліотеки

Чинники виробничого середовища	Чинники трудового процесу	Ергономічні чинники
<p>Фізичні: предмети, що падають; температура, вологість; підвищений рівень шуму; іонізуючі, лазерні, електромагнітні, інфрачервоні, світлові, ультрафіолетові випромінювання; електричний струм; гострі кромки обладнання; робота на висоті;</p> <p>хімічні: хімічний склад повітря приміщення бібліотеки та бібліотечного пилю;</p> <p>біологічні: бактерії, віруси, гриби;</p> <p>естетичні: гармонійність світло-кольорової композиції, звукового середовища, ароматів, робочої пози та рухів; композиційна єдність предметів інтер'єру і технологічного обладнання</p>	<p>Важкість праці: навантаження на опорно-руховий апарат і функціональні системи організму (серцево-судинну, дихальну, нервову та ін.), що забезпечують діяльність організму; ступінь монотонності навантаження, режим роботи;</p> <p>психофізіологічні (фізичні перевантаження – статичні, динамічні; нервово-психічні перевантаження – розумове перевантаження, перенапруження аналізаторів, емоційні перевантаження тощо, у т. ч. механічні примусові положення тіла при напруженості окремих органів, а також інформаційно-психологічне навантаження;</p> <p>соціально-психологічні: єдність колективу, сумісність працівників, міжособистісні стосунки;</p> <p>комунікаційні: ситуаційні, особистісні, каналні</p>	<p>Людський чинник: ефективність, якість, творча активність, швидкість, надійність, безпомилковість, своєчасність, точність, гігієнічні й антропометричні показники</p>

розвитку організму людини призводять зміни у спадковості і численні трансформації середовища. Чинники, котрі загрожують здоров'ю працівника, необхідно враховувати й усувати, належним чином організовуючи щоденну діяльність бібліотеки [1].

Чинники ПДС справляють різний вплив на робочі місця та робочі зони бібліотеки, залежно від професійних і виробничих обов'язків її працівників. Якщо у бібліотеці автоматизацію здійснено повністю у всьому ПДС, то тією чи іншою мірою фізичні чинники, зокрема рівень шуму, іонізуючі, лазерні, електромагнітні, інфрачервоні, світлові, ультрафіолетові випромінювання й електричний струм, тією чи іншою мірою впливатимуть як на середовище, так і на персонал. Проте, у більшості бібліотек 8-годинний робочий день за комп'ютером проводять працівники відділів автоматизації бібліотечних процесів, комплектування фондів, наукової обробки документів та інформаційно-бібліографічного відділу. Саме на працівників цих відділів та ще на адміністратив-

ний підрозділ бібліотеки більше, ніж на інші робочі зони, припадає інформаційно-психологічне навантаження. Персонал бібліотеки, де штати не відповідають кількості користувачів, перебуває під впливом такого чинника трудового процесу, як важкість праці. На всі без винятку структурні підрозділи сучасної бібліотеки справляють вплив соціально-психологічні, естетичні та ціла група ергономічних чинників, а саме: людський чинник – ефективність, якість, творча активність, швидкість, надійність, безпомилковість, своєчасність, точність; гігієнічні і антропометричні показники, а також комунікаційні (ситуаційні, особистісні, канальні). Під дією одночасно фізичних, хімічних і біологічних чинників перебувають переважно працівники відділів книгозберігання й обслуговування. Найбільш шкідливим чинником ПДС бібліотеки фахівці вважають хімічний, а саме бібліотечний пил, який є середовищем розмноження мікроорганізмів – мікроскопічних грибів та кліщів – біологічного чинника. Зарубіжні вчені, досліджуючи умови праці бібліотекарів, зробили висновок, що серед професійних захворювань останніх переважають алергічні, легеневі та грибові. Вони викликані працею у запиленних книгозборищах. Також було констатовано, що бібліотечний пил негативно впливає на систему кровотворення та внутрішні органи [1; 7].

Дія чинників ПДС має подвійний характер: з одного боку, вони впливають на функціональний стан, працездатність і здоров'я людини, а з іншого – на показники надійності, швидкості діяльності, а також точності роботи людини. Головні вимоги до обліку чинників ПДС: чинники ПДС бібліотеки не повинні справляти негативного впливу на здоров'я співробітників під час їх професійної діяльності протягом значного часу; чинники ПДС не повинні знижувати якість праці бібліотекарів (їхньої працездатності) упродовж робочого дня. Для цього необхідно вживати цілий комплекс заходів щодо захисту працівників бібліотек.

Для гігієнічної оцінки існуючих умов і характеру праці на робочих місцях в Україні розроблено «Гігієнічну класифікацію праці за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища важкості та напруженості трудового процесу» (затверджена наказом Міністерства охорони здоров'я від 31.12.1997 р. № 382). Гігієнічна класифікація ґрунтується на принципах диференціації умов праці, залежно від фактично визнаних рівнів чинників виробничого середовища (показники мікроклімату, вміст шкідливих ре-

човин у повітрі робочої зони, рівні шуму, інфразвуку й ультразвуку, рівні освітленості тощо) і трудового процесу (показники важкості праці – фізичне навантаження, піднімання та переміщення вантажів, стереотипні рухи упродовж зміни, статичне навантаження, робоча поза, нахили корпусу, перенесення у просторі та напруженість праці; інтелектуальні, сенсорні, емоційні навантаження, монотонність навантажень, відповідність режиму праці санітарним нормам, правилам, гігієнічним нормативам, а також його вплив на стан здоров'я працівників.

Згідно з гігієнічною класифікацією праці, за показниками шкідливості та небезпечності чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу умови праці поділяються на чотири класи:

I клас – оптимальні умови праці. Це коли зберігається не лише здоров'я працівників, а й створюються передумови для підтримки високої працездатності. Оптимальні гігієнічні нормативи виробничих чинників встановлено для мікрокліматичних параметрів і чинників трудового процесу. Для інших чинників за оптимальні умовно беруться такі умови праці, за яких несприятливі чинники виробничого середовища не перевищують рівнів, прийнятих як безпечні для населення.

II клас – допустимі умови праці. Вони вирізняються такими рівнями чинників виробничого середовища, трудового процесу, які не перевищують встановлених гігієнічних нормативів для місць праці, а можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку або до початку наступної зміни та не справляють негативного впливу на стан здоров'я працюючих, їхнє потомство у найближчій та віддаленій перспективі.

III клас – шкідливі умови. Характеризуються наявністю шкідливих виробничих чинників, що перевищують гігієнічні нормативи і здатні негативно впливати на організм працюючого та його потомство.

Шкідливі умови праці за ступенем перевищення гігієнічних нормативів та вираженням змін в організмі працюючих, в свою чергу, поділяються на 4 ступені:

перший – це умови праці, що характеризуються такими відхиленнями від гігієнічних нормативів, які, як правило, викликають функціональні зміни, виходять за межі фізіологічних коливань і найчастіше призводять до ускладнення захворюваності з тимчасовою втратою працездатності;

другий – включає умови праці, які характеризуються такими рівнями чинників виробничого середовища і трудового процесу, котрі здатні викликати стійкі функціональні порушення, призводять, як правило, до захворювань із тимчасовою втратою працездатності, підвищення частоти загальної захворюваності, появи окремих ознак професійної патології;

третій – умови праці, що вирізняються такими рівнями шкідливих чинників виробничого середовища і трудового процесу, які призводять до підвищення складності захворювання з тимчасовою втратою працездатності, а також до розвитку початкових стадій професійних захворювань;

четвертий – умови праці, що характеризуються такими рівнями чинників виробничого середовища, які можуть спровокувати розвиток виражених форм професійних захворювань, призвести до значного зростання хронічних патологічних станів і рівнів захворюваності з тимчасовою втратою працездатності.

IV клас – небезпечні (екстремальні) умови праці, що характеризуються такими рівнями чинників виробничого середовища, вплив яких протягом робочої зміни (або ж її частини) створює високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень, отруень, каліцтв і навіть загрози для життя [3; 7].

Раніше умови праці оцінювалися шляхом порівнювання фактичних рівнів виробничих чинників на робочих місцях з нормативним значенням останніх. Сьогодні установами МОЗ АМН України розроблено принципово інший підхід до комплексної оцінки умов праці. Він ґрунтується на таких документах: «Класифікація умов праці за показниками шкідливості та безпеки чинників виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу» та «Критерії оцінки умов праці». Важливо, що нова класифікація дає змогу оцінити умови праці, навіть коли одночасно діють кілька чинників однієї і тієї ж або різної природи [9].

ПДС бібліотеки є об'єктом, який потребує постійного захисту, адже її працівники мають особливі умови праці. Щоб ліквідувати усі прояви небезпечних умов праці, необхідно чітко виконувати норми чинного законодавства з питань безпеки життєдіяльності, охорони праці та санітарної

гігієни, неухильно дотримуватися режиму праці та відпочинку, безпеки праці кадрового складу бібліотек, виховувати культуру здоров'я.

Отже, «Правила охорони праці для працівників бібліотек» потребують подальшого удосконалення, особливо, що стосується термінології інформаційно-бібліотечної діяльності, міжнародних, міждержавних та державних стандартів з бібліотечно-інформаційної діяльності та системи стандартів безпеки праці, чіткого визначення особливих умов праці персоналу бібліотек на основі сучасної класифікації чинників професійно-діяльнісного середовища бібліотеки, розроблення цілої низки додатків та методичних матеріалів для фахівців, котрі керуються цим нормативним документом.

Список використаних джерел

1. Жукова В. П. Вплив чинників на професійно-діялісне середовище бібліотеки / В. П. Жукова // Вісн. Харківської державної академії культури : зб. наук. пр. – Харків, 2010. – Вип. 31 – С. 208–215.
2. Информационно-библиотечная деятельность, библиография : термины и определения (Межгосударственный стандарт) : ГОСТ 7.0-99 // Стандарты по библиотечно-информационной деятельности. – СПб : Профессия, 2003. – 576 с.
3. Катренко Л. А. Охорона праці в галузі освіти : навч. посібник // Л. А. Катренко, І. П. Пістун. – Суми : Унів. кн., 2001. – 339 с.
4. Правила охорони праці для працівників бібліотек : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/lavs/swow/z0041-13>.
5. Правила техники безопасности в библиотеках : НАОП 9.3.10-1.01-75 : репринтное издание. – Х. : Форт, 2005. – 204с.
6. Про охорону праці : Закон України від 14 листопада 1992 р. № 2694-ХІІ // Все про бухгалтерський облік. – 2004. – 12 жовтня (№ 95). – С. 3–13.
7. Синдром библиотечного недомогания : А виноваты бактерии и грибки // Библиотечное дело. – 2007. – № 12. – С. 41.
8. Система стандартов безопасности труда : сб. : изд. официальное. – М. : Издательство стандартов, 2002. – 102 с. – (Межгосударственные стандарты).
9. Трахтенберг І. М. Праця і здоров'я – гармонія чи протиріччя? : Медичний та соціальний аспекти / І. М. Трахтенберг, М. М. Коршун // Безпека життєдіяльності. – 2005. – № 2. – С. 59–63.
10. Трушкина Л. Ю. Гигиена и экология человека : учеб. пособие / Л. Ю. Трушкина, А. Г. Трушкин, Л. М. Демьянова. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2003. – 448 с.